

KS. WŁADYSŁAW GŁOWA

NAUCZANIE KOŚCIOŁA NA TEMAT PISMA ŚWIĘTEGO I TRADYCJI JAKO ŹRÓDŁA PRZEPOWIADANIA

Wśród źródeł przepowiadania, jakie Kościół w swoim nauczaniu poleca do wykorzystania kaznodziejom, szczególne miejsce zajmuje Pismo święte i Tradycja. Stanowią one jeden depozyt słowa Bożego, wypływający z jednego źródła Bożego, który został powierzony Kościołowi. Tego depozytu – już przez całe wieki – Kościół pobożnie słucha, z wielką troskliwością strzeże i wiernie wyjaśnia, traktując go jako podstawowe źródło swego przepowiadania.

1. PISMO ŚWIĘTE I TRADYCJA JEDNYM ŹRÓDŁEM OBJAWIENIA

Wielką powagę Tradycji na równi z Pismem świętym uznał już Sobór Konstantynopolski II z 553 r., zwołany przez cesarza Justyniana II za zgodą papieża Wgiliusza. Wstępne wyznanie wiary zdecydowanie podkreśla, że ciągłość Tradycji w Kościele od czasów apostoelskich jest nie mniejszym argumentem prawowierności niż nauka podana w Piśmie świętym¹. Synod Laterański z 649 r. wprost wyłączył ze społeczności wiernych każdego, kto „nie wyznaje według nauki świętych Ojców, w znaczeniu prawdziwym i właściwym, sercem i usty aż do ostatniego słowa wszystkiego tego, co zostało przekazane i oznajmione świętemu, katolickiemu i apostoelskiemu Kościołowi Bożemu przez świętych Ojców i przez pięć czcigodnych powszechnych Soborów”².

Ks. prof. dr hab. WŁADYSŁAW GŁOWA – kierownik Katedry Homiletyki Materialnej w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji – e-mail: wglowa@kul.pl

¹ *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Oprac. S. Głowa, I. Bieda. Poznań 1988 [dalej skrót: BF] s. 110-111.

² BF s. 111.

W wieku XVI luteranizm wystąpił z hasłem „sola Scriptura”, uznając Pismo święte za jedyne źródło Objawienia. W takiej sytuacji Sobór Trydencki był wprost zmuszony dowartościować znaczenie Tradycji ustnej. Wypowiedział się o zbawczej prawdzie objawionej i o zasadach postępowania w sposób następujący: „[...] ta prawda i zasady postępowania znajdują się w księgach spisanych i tradycjach nie pisanych, które Apostołowie otrzymali z ust samego Chrystusa lub sami pod natchnieniem Ducha Świętego przyjęli i tak je przekazali niejako z rąk do rąk aż do naszych czasów”³. Na tę wypowiedź powołuje się Sobór Watykański I⁴. Wypowiedź Soboru Trydenckiego sugerowała i podkreślała istnienie dwóch źródeł Objawienia. Dlatego też teologowie katoliccy w swoich wywodach nie tylko wyodrębniali, ale wprost przeciwstawiali sobie pisane słowo Boże i ustną Tradycję jako dwa niezależne źródła jednego i tego samego Objawienia Bożego. Ta tendencja znalazła jednak przeciwników, którzy, nawiązując do poprzednich soborów, dowodzili ścisłego związku między Pismem świętym a Tradycją. Potwierdzenie zaś tych swoich przemyśleń widzieli w rozwoju, jakiemu podlega wiara. Pismo święte bowiem zawiera w swej treści wszystko, co jest istotne dla wiary. Sama jednak wiara podlega w ciągu wieków rozwojowi, coraz pełniejszemu wyjaśnianiu, czyli postępowi. To zaś jest już dziełem Tradycji. Jest to Tradycja interpretująca odpowiednie teksty biblijne, zgodnie z najnowszymi osiągnięciami nauki („*traditio interpretativa*”).

Ojcowie Soboru Watykańskiego II w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*⁵ pominęli klasyczne ujęcie potrydenckie o dwóch źródłach Objawienia Bożego, a ścisły związek Pisma świętego i Tradycji oddali w bardzo czytelnym obrazie, stwierdzając: „Ta więc Tradycja święta i Pismo święte obu Testamentów są jakby zwierciadłem, w którym Kościół pielgrzymujący na ziemi ogląda Boga, od którego wszystko otrzymuje, aż zostanie doprowadzony do oglądania Go twarzą w twarz, takim jaki jest”⁶ (KO 7). O wzajemnej łączności i komunikacji Pisma świętego z Tradycją świadczy również fakt, że „obydwoje [...] wypływając z tego samego źródła Bożego, zrastają się jakoś w jedno i zbliżają do tego samego celu. Albowiem Pismo święte jest mową Bożą, utrwaloną pod natchnieniem Ducha Świętego

³ XIX Sobór Powszechny – Trydencki. Dekret I (sesja III z 4. II. 1546): DBU 783. BF s. 115-116 (III, 10).

⁴ XX Sobór Powszechny – Watykański I. Sesja III (1870). Konstytucja *Dei Filius*. BF s. 118.

⁵ P a e I VI. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* [dalej skrót: KO]. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst łacińsko-polski*. Poznań 1968 [dalej skrót: SW II].

⁶ Por. 1 J 3, 2.

na piśmie; a święta Tradycja, słowo Boże, przez Chrystusa Pana i Ducha Świętego powierzone Apostołom, przekazuje w całości ich następcom, by oświeceni Duchem prawdy, wiecznie je w swym nauczaniu zachowywali, wyjaśniali i rozpowszechniali [...] Toteż obydwójce należy z równym uczuciem czci i poważania przyjmować i mieć w poszanowaniu”⁷ (KO 9). Ponadto ta ścisła łączność Pisma świętego i Tradycji istnieje również z tej racji, że stanowią one „jeden święty depozyt słowa Bożego powierzony Kościołowi”, który jest źródłem zjednoczenia ludu Bożego ze swoimi pasterzami, co objawia się w stałym trwaniu „w nauce Apostołów, we wspólnocie braterskiej, w łamaniu chleba i w modlitwach (por. Dz 2,42). W ten sposób „szczególna zaznacza się jednomyślność przełożonych i wiernych w zachowywaniu przekazanej wiary, w praktykowaniu jej i wyznawaniu” (KO 10)⁸.

Należy zauważyć, że Ojcowie soborowi, mówiąc o związku Pisma świętego z Tradycją, uniknęli dwóch skrajnych stanowisk, gdyż ani nie uznali w Tradycji jakiegoś ilościowego dopełnienia prawd zawartych w Piśmie świętym, ani też Pisma świętego nie uznali za hermetycznie zamkniętą kodyfikację całego Objawienia.

2. PISMO ŚWIĘTE I TRADYCJA W ŻYCIU KOŚCIOŁA

„Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w Liturgii świętej nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego. Zawsze uważał i uważa owe Pisma zgodnie z Tradycją świętą za najwyższe prawidło swej wiary, ponieważ natchnione przez Boga i raz na zawsze utrwalone na piśmie przekazują niezmiennie słowo samego Boga, a w wypowiedziach Proroków i Apostołów pozwalają rozbrzmiewać głosowi Ducha Świętego” (KO 21).

Od pierwszych wieków swego istnienia Kościół, darząc wielką czcią Pismo święte i Tradycję, wykazywał przede wszystkim wiele troski, aby w naukowych badaniach dotrzeć do autentycznego tekstu poszczególnych ksiąg zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu oraz by następnie były one

⁷ Por. Sobór Trydencki. Dekret *De canonicis Scripturis*. Denz. 783 (1501).

⁸ Por. P i u s XII. Konstytucja apostolska *Munificentissimus Deus* [1 listopada 1950 r.]. AAS 42:1950 s. 756. Papież przytacza słowa św. Cypriana (*Ep.* 66, 8. CSEL 3, 2, 733): „Ecclesia plebs Sacerdoti adunata et Pastori suo grex adhaerens” („Kościół lud zebrany przy Kapłanie i trzoda zespolona ze swym Pasterzem). Por. SW II s. 544 przypis 7.

prawowiernie interpretowane. Taką troskę objawił Sobór Trydencki, postanawiając przyjąć Wulgatę, „by to samo stare i rozpowszechnione wydanie, które zdobyło sobie uznanie przez tylowiekowe używanie w samym Kościele, było uważane za autentyczne w publicznym nauczaniu, dysputach, kazaniach i wykładach”. Ponadto postanowił, aby nikt „nie ośmielił się dawać objaśnień Pisma świętego wbrew sensowi, który utrzymywała i utrzymuje święta Matka Kościół”, gdyż o prawdziwym sensie i tłumaczeniu Biblii ma prawo orzekać tylko Kościół. Sobór ten zabronił też komentowania Pisma świętego wbrew powszechnej zgodzie Ojców oraz wydawania drukiem nawet jakichkolwiek ksiąg religijnych bez podania nazwiska autora⁹. W tym samym duchu wypowiedział się Sobór Watykański I¹⁰. Natomiast pierwszym gruntownym opracowaniem problemów związanych z nowoczesną nauką biblijną była encyklika Leona XIII *Providentissimus Deus* z 1893 r. Dokument ten pochwała egzegetów i historyków za wprowadzenie do nauk biblijnych nowoczesnych metod badawczych, ale równocześnie żąda, aby pamiętali, że Pismo święte jest dziełem Bożym powierzonym Kościołowi. Dlatego prawdziwy egzegeta powinien podchodzić do słowa natchnionego zawsze z szacunkiem, uwzględniając wskazówki wiary i Tradycji, a w poszukiwaniu prawdy powinien znać granice swoich ludzkich możliwości. Tak postępując, na pewno dojdzie do stwierdzenia, że nie ma sprzeczności między słowem natchnionym a wnioskami wynikającymi z naukowych badań¹¹. Należy jeszcze dodać, że stosowanie metod czysto naukowych w egzegezie biblijnej, bez uwzględnienia postulatów wiary, leżało u podstaw modernizmu. Toteż wspomniana encyklika Leona XIII była pierwszym ostrzeżeniem przed tym niebezpieczeństwem. Kolejnym dokumentem sprzeciwiającym się błędnym tezom dotyczącym głównie natchnienia i egzegezy Pisma świętego, zawartym w dziełach A. Loisy’ego¹², jak np. tej, że „egzegeta, jeśli chce z pożytkiem oddawać się studiom biblijnym, to w pierwszym rzędzie powinien odrzucić wszelką uprzednią opinię o nadprzyrodzonym powstaniu Pisma świętego i powinien je tłumaczyć nie inaczej jak i inne dzieła czysto ludzkie”, był dekret Świętego Oficjum *Lamentabili* z 1907 r.¹³ Problem Objawienia i autentycznej egzegezy Pisma świętego oraz nauk biblijnych

⁹ XIX Sobór Powszechny – Trydencki (1545-1563). Dekret II. Przyjęcie Wulgaty i zasady interpretacji Pisma świętego. BF s. 116-117.

¹⁰ XX Sobór Powszechny – Watykański I. Sesja III (1870). Konstytucja *Dei Filius*. BF s. 118-119.

¹¹ L e o n XIII. Encyklika *Providentissimus Deus* (1893). BF s. 119-126.

¹² Dzieła te to: *L’Evangile et l’Eglise* (1902), *Autour d’un petit livre* (1903) i *Les Evangiles synoptiques* (1907). Wszystkie znalazły się na indeksie.

¹³ Święte Oficjum. Dekret *Lamentabili* (1907). BF s. 127-129.

podejmowały jeszcze: encyklika Piusa X *Pascendi* z 1907 r.¹⁴, gdzie podano krytyce elementy filozofii subiektywnej i agnostycyzmu; encyklika Benedykta XV *Spiritus Paraclitus* z 1920 r.¹⁵, potwierdzająca naukę zawartą w encyklice Leona XIII *Providentissimus Deus*; Piusa XII encyklika *Divino afflante Spiritu* z 1943 r. – „O właściwym rozwoju nauk biblijnych” i encyklika *Humani generis* z 1950 r.¹⁶ oraz List Komisji Biblijnej do kardynała Suharda, arcybiskupa Paryża z 1948 r.¹⁷

Ta sama cześć i szacunek Kościoła w stosunku do Pisma świętego przejawiała się w jego wielkiej trosce dotyczącej określania jego kanonu. Uczynił to już dekret Damazego I (ok. 382 r.)¹⁸ i Gelazego I (492-496)¹⁹. Kiedy zaś ten kanon w społeczności jakobitów egipskich i etiopskich różnił się od tradycji rzymskiej, wówczas Sobór Florencki (1438-1445), w dekreście dla jakobitów z 1442 r., określił poszczególne tytuły ksiąg Pisma świętego²⁰. „Wszystkie księgi tak Starego, jak i Nowego Testamentu [...] oraz Tradycje dotyczące wiary i moralności podane ustnie przez Chrystusa lub natchnione przez Ducha Świętego i zachowane w Kościele katolickim dzięki nieprzerwanej sukcesji” przyjął i „czci z jednakową nabożnością i szacunkiem” także Sobór Trydencki²¹. To samo uczynił Sobór Watykański I²². Wymienia je w końcu *Katechizm Kościoła Katolickiego*, stwierdzając wcześniej, że „Tradycja apostołska pozwoliła Kościołowi rozpoznać, jakie pisma powinny być zaliczone do ksiąg świętych”. Wyjaśnia także, że pełna lista tych ksiąg została nazwana „kanonem” Pisma świętego, który składa się z 46 ksiąg

¹⁴ Św. P i u s X. Encyklika *Pascendi* (1907). BF s. 129-132.

¹⁵ B e n e d y k t XV. Encyklika *Spiritus Paraclitus* (1920). BF s. 132-137.

¹⁶ P i u s XII. Encyklika *Divino afflante Spiritu* (1943). BF s. 137-143; t e n ż e. Encyklika *Humani Generis* (1950). BF s. 146-148.

¹⁷ List Komisji Biblijnej do kardynała Suharda, arcybiskupa Paryża (1948). BF s. 143-146.

¹⁸ Tak zwany „Dekret Gelazego” („Gelasianum”), ułożony na początku VI wieku w południowej Galii, zawiera części, które dzisiaj krytyka uznaje za dzieło Damazego. Ten dokument podaje po raz pierwszy oficjalny spis ksiąg Pisma świętego. Zob. BF s. 105-106.

¹⁹ Dekret przypisywany Gelazemu występuje jako dokument papieski po raz pierwszy w liście papieża Mikołaja I (858-867). Nie można jednak z całą pewnością uważać go za dzieło Gelazego (492-496). Zapisano tam, że chociaż „nikt nie może położyć innego fundamentu poza tym, który został położony, to znaczy poza Jezusem Chrystusem (por. 1 Kor 3,11), jednak święty Kościół rzymski nie zakazuje – dla zbudowania – przyjąć jeszcze poza pismami Starego i Nowego Testamentu następujące autorytety...” (BF s. 107 nn.).

²⁰ XVII Sobór Powszechny – Florencki (1438-1445). Dekret dla jakobinów (1442). BF s. 112-113.

²¹ XIX Sobór Powszechny – Trydencki (1545-1563). Dekret I. Przyjęcie Pisma świętego i Tradycji. BF, s. 116.

²² XX Sobór Powszechny – Watykański I. Sesja III (1870). Konstytucja *Dei Filius*. BF s. 118; Kanon 4. BF s. 119.

Starego Testamentu (45, jeśli Księgę Jeremiasza i Lamentacje liczy się razem) i 27 ksiąg Nowego Testamentu (KKK 120)²³.

Sobory, występując przeciwko różnym błędnym naukom lub praktykom, powoływały się na Tradycję i często także stawały w jej obronie. Tak na przykład Sobór Nicejski II z 787 r., występując przeciwko obrazoburcom, powołał się na stałą Tradycję w Kościele, aby bronić kultu obrazów. Równocześnie wyłączył ze społeczności Kościoła tych, którzy odrzucali wszelką Tradycję kościelną, zarówno spisana, jak i nie spisana²⁴. Również Sobór Trydencki (1545-1563) został zwołany, „by usuwać błędy i zachować w Kościele jedynie czystą Ewangelię dawno obiecaną przez Proroków w Piśmie świętym²⁵, którą Pan nasz Jezus Chrystus, Syn Boży, własnymi ustami najpierw ogłosił i następnie kazał swoim Apostołom przepowiadać wszelkiemu stworzeniu²⁶ jako źródło wszelkiej zbawczej prawdy i zasad postępowania”. Chcąc uniknąć wszelkich nieporozumień, w cytowanym dekreście dotyczącym przyjęcia Pisma świętego i Tradycji, dodano jeszcze: „Sobór zdaje sobie doskonale sprawę z tego, że ta prawda i zasady postępowania znajdują się w księgach spisanych i tradycjach niepisanych, które Apostołowie otrzymali z ust samego Chrystusa lub sami pod natchnieniem Ducha Świętego przyjęli i tak je przekazali niejako z rąk do rąk aż do naszych czasów”²⁷.

Należy podkreślić, że wszystkie prawdy wiary, jakie Kościół podaje do wierzenia swoim wiernym, a docierają one do nich dzięki posłudze słowa, mają swoje źródło w Piśmie świętym i w Tradycji. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II (KK) spośród różnych prawd wiary, które wypływają z Pisma świętego i Tradycji, wymienia prawdę o samym Kościele. Zapisano tam bowiem: „Sobór święty zwraca się w pierwszym rzędzie do wiernych katolików. Uczy zaś, opierając się na Piśmie świętym i Tradycji, że ten pielgrzymujący Kościół konieczny jest do zbawienia” (KK 14). Następnie uzasadnia tę ważną prawdę o Kościele następująco: „Chrystus bowiem jest jedynym Pośrednikiem i drogą zbawienia. On, co staje się dla nas obecny w Ciele swoim, którym jest Kościół; On to właśnie podkreślając wyraźnie konieczność wiary i chrztu²⁸, potwierdził

²³ Por. Decretum Damasi. DS 179; Sobór Florencki. DS 13341336; Sobór Trydencki. DS 1501-1504.

²⁴ VII Sobór Powszechny – Nicejski II (787). BF s. 111.

²⁵ Zob. Jer 31, 28; Iz 55, 5; 61, 1.

²⁶ Zob. Mt 28, 19 nn.; Mk 16, 15.

²⁷ Sobór Trydencki. Dekret I. Przyjęcie Pisma świętego i Tradycji. BF s. 115-116.

²⁸ Por. Mk 16, 16; J 3, 5.

równocześnie konieczność Kościoła, do którego ludzie dostają się przez chrzest jak przez bramę. Nie mogliby tedy być zbawieni ludzie, którzy wiedząc, że Kościół założony został przez Boga za pośrednictwem Chrystusa jako konieczny, mimo to nie chcieliby bądź przystąpić do niego, bądź też w nim wytrwać” (KK 14).

3. PISMO ŚWIĘTE I TRADYCJA PIERWSZYM ŹRÓDŁEM DLA PRZEPOWIADANIA

Prawda o Piśmie świętym i Tradycji jako pierwszym źródle przepowiadania wynika wprost z ostatniego nakazu, danego przez Chrystusa Apostołom przed swoim Wniebowstąpieniem: „Idźcie na cały świat i głosście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu...” (Mk 16, 15); „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody... Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem...” (Mt 28, 19. 20)²⁹.

Apostołowie, posłuszni nakazowi Chrystusa, dawali świadectwo słowem i życiem o tym, co widzieli i słyszeli³⁰, towarzysząc swojemu Nauczycielowi i Mistrzowi w czasie Jego misyjnej działalności.

Kościół w swoich dokumentach mówi bardzo wyraźnie o Piśmie świętym jako źródle przepowiadania, a czyni to zwykle albo wyjaśniając, czym jest kazanie lub homilia i jaki jest jej cel, albo podając źródła, z których kaznodzieje powinni czerpać treść dla swoich kazań. To samo Kościół głosi, chociaż pośrednio, nauczając o obecności Jezusa Chrystusa w słowie Bożym, o Ewangelii i Tradycji jako źródle prawdy i norm dla ludzkiego życia, a także przypominając, że za ich pomocą Bóg prowadzi dialog z człowiekiem. Czyni też podobnie, kiedy apeluje do duchownych o poważne studium Pisma świętego i przypomina im obowiązek otwierania tego skarbcza wiernym.

3.1. Na Pismo święte jako na źródło przepowiadania wskazują wszystkie określenia homilii, zawarte w dokumentach Soboru Watykańskiego II. Pierwszy dokument tego Soboru, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* z 4 grudnia 1963 r., podaje najpierw bardzo proste określenie homilii, a mianowicie, że homilia to wyjaśnianie Pisma świętego. Zapisano

²⁹ Por. Sobór Watykański II. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* [dalej skrót: KL] nr 6.

³⁰ Por. Dz 4, 20.

tam, że „Pismo święte ma doniosłe znaczenie w odprawianiu liturgii. Z niego bowiem wyjęte są czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu. Z niego czerpią swe natchnienie i swego ducha prośby, modlitwy i pieśni liturgiczne. W nim też trzeba szukać znaczenia czynności i znaków...” (KL 24)³¹. Ten zapis upoważnia do twierdzenia, że Pismo święte jest nie tylko źródłem dla homilii, czyli dla jednego z elementów liturgii, ale także odgrywa bardzo ważną rolę w zrozumieniu ducha modlitw liturgicznych i prośb zawartych w liturgii, a także jest pomocne w odkrywaniu znaczenia czynności i znaków obecnych w liturgicznych obrzędach. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* określono homilię jako przedłużenie czytań. Dokument ten najpierw domaga się dowartościowania znaków słowa Bożego w celu umocnienia wiary wiernych, a następnie szczegółowo je wymienia. Są to: „księga słowa (lekcjonarz lub ewangeliarz), okazywanie jej czci (wniesienie w procesji, kadzidło, światło) i miejsce głoszenia słowa (ambona), wyraźne i zrozumiałe czytanie; homilia szafarza, która przedłuża jego głoszenie” (KKK 1154). Równie krótkie określenie homilii, jako wyjaśnienie czytań, znajduje się w *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* (OWMR). W opisie elementów liturgii słowa zapisano tam: „Zasadniczą część liturgii słowa stanowią czytania z Pisma świętego wraz z towarzyszącymi im śpiewami [...] W czytaniach, które wyjaśnia homilia, Bóg przemawia do swojego ludu...” (OWMR 33)³². Tak samo krótkie określenie homilii podano w *Okólniku skierowanym do przewodniczących Konferencji biskupów na temat Modlitw Eucharystycznych*. Podkreślono tam, że „dzięki głoszeniu homilii [...] jest wyjaśniane słowo Boże”³³. Prawda, że homilia „wyjaśnia słowo Boże”, została podana jeszcze w *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*³⁴.

We wspomnianej Konstytucji o liturgii świętej w dalszej jej części pojawia się bardziej rozbudowane określenie homilii. Znajduje się tam bowiem stwierdzenie, że homilia, którą się zaleca, jest częścią liturgii i że w niej „z biegiem roku liturgicznego wyklada się na podstawie tekstów świętych tajemnice wiary i zasady życia chrześcijańskiego” (KL 52). Homilię, bardzo

³¹ Por. KKK 1100.

³² Por. KL 33.

³³ Kongregacja Kultu Bożego. Okólnik skierowany do Przewodniczących Konferencji Biskupów na temat Modlitw Eucharystycznych [27 IV 1973; dalej skrót: OME]. AAS 65:1973 s. 340-347; PPK VI 2 s. 95-113 nr 15.

³⁴ Kongregacja Kultu Bożego. Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci [1 XI 1973; dalej skrót: IMD]. AAS 66:1974 s. 30-46; PPK XII 2 s. 83-119 nr 48.

zalecaną część liturgii, będącą nieodzownym czynnikiem zasilającym życie chrześcijańskie, *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, określa jako „wykład ujmujący pewien aspekt czytań Pisma świętego, albo wyjaśnienie innego tekstu, zaczerpniętego z części stałych czy też własnych Mszy z dnia, z uwzględnieniem obchodzonego misterium bądź szczególnych potrzeb słuchaczy” (OWMR 41). Podobne określenie homilii podał Kościół także w Instrukcji o należyтым wykonaniu Konstytucji o świętej *Inter oecumenici*: „Przez homilię głoszoną w oparciu o święty tekst rozumie się wyjaśnienie [...] jakiegoś aspektu czytań Pisma świętego”³⁵.

3.2. Nauczanie Kościoła o Piśmie świętym jako źródle przepowiadania zawarte jest również w tych dokumentach, które mówią o tworzywem homiletycznym czy kaznodziejskim. Czyni to przede wszystkim Konstytucja o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, gdy postuluje, „aby całe nauczanie kościelne, tak jak sama religia chrześcijańska, żywiło się i kierowało Pismem świętym” (KO 21). Ten sam temat zawiera inne stwierdzenie tegoż dokumentu: „Tymże słowem Pisma świętego żywi się również korzystnie i święcie się przez nie rozwija posługa słowa, czyli kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie, w którym homilia liturgiczna winna mieć szczególne miejsce” (KO 24)³⁶. Również w Konstytucji o liturgii świętej, podkreślając wagę kazania, które stanowi „część czynności liturgicznej, jeśli dany obrzęd je dopuszcza”, oraz konieczność spełniania – w sposób staranny i należyty – obowiązku głoszenia kazań, jest powiedziane jasno i wprost, że „treść swoją powinny one czerpać przede wszystkim ze źródeł Pisma świętego i liturgii, jako zwiastowanie przedziwnych dzieł Bożych w dziejach zbawienia, czyli w misterium Chrystusowym” (KL 35, 2). Prawdę o tworzywem homilii podał także Ojciec Święty Paweł VI w Adhortacji apostolskiej o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi*. Stwierdził tam krótko, że homilia powinna być „oparta i zakorzeniona w nauce Ewangelii”³⁷. Podobnie czyni to prawodawstwo diecezjalne. Między innymi w dokumentach Synodu Archidiecezji Przemyskiej (1995-2000) najpierw podkreśla się, że „homilia jako integralna część liturgii jest szczególną formą przepowiadania”, a następnie dodaje, że

³⁵ Święta Kongregacja Obrzędów. Instrukcja o należyтым wykonaniu Konstytucji o świętej Liturgii *Inter oecumenici* [26 IX 1964] nr 54. AAS 56:1964 s. 877-900; PPK 2 s. 169-222.

³⁶ Por. KKK 132.

³⁷ Paweł VI. Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym *Evangelii nuntiandi* [8 XII 1975; dalej: EN], AAS 68(1976) 5-76; PPK XIII/1, s. 117-241, nr 43.

„należy w niej, w oparciu o Pismo święte i sprawowane misterium, przybliżyć tajemnice wiary i zasady chrześcijańskiego życia”³⁸.

3.3. Pismo święte jako źródło przepowiadania homilijnego Kościoł określa także wtedy, gdy mówi o celu homilii. Wyjaśnianie wiernym głoszonego słowa Bożego nazywa celem homilii Trzecia Instrukcja wykonawcza do Konstytucji o liturgii *Liturgicae instaurationes*³⁹. O celu homilii mówi również *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Najpierw wymienia elementy Liturgii słowa, którymi są „pisma prorockie”, czyli Stary Testament, i „pisma apostołskie”, to znaczy Listy i Ewangelie. I zaraz stwierdza, że „homilia zachęca do przyjęcia usłyszanego słowa, które jest rzeczywiście słowem Bożym⁴⁰, i stosowania go w praktyce” (KKK 1349).

3.4. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* wskazuje na Pismo święte jako na źródło przepowiadania już na samym początku, gdy stwierdza o obecności Chrystusa w słowie Bożym. Mówi bowiem: „[...] Chrystus jest zawsze obecny w swoim Kościele [...] Jest obecny w swoim słowie, albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo święte, wówczas On sam mówi” (KL 7). Czytający Pismo święte w społeczności Kościoła, w zgromadzeniach liturgicznych umożliwiają zatem samemu Jezusowi Chrystusowi nadal głosić Dobrą Nowinę o umiłowaniu i zbawieniu człowieka. Głoszący zaś homilię przedłużają ewangelizacyjną działalność Jezusa. Czynią to jednak pod tym warunkiem, że głoszone przez nich słowo rzeczywiście wypływa jak ze źródła z tekstów biblijnych i nie jest w opozycji do Chrystusowego orędzia zbawienia.

3.5. Traktowania Pisma świętego i Tradycji jako pierwszego źródła dla przepowiadania domaga się prawda, że są one słowem Boga, za którego pomocą Bóg prowadzi dialog ze swoim ludem. W Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* zapisano: „Tak całe przepowiadanie kościelne, jak i sama religia chrześcijańska, musi się karmić Pismem świętym i nim się kierować. W świętych bowiem księgach Ojciec, który jest w niebie, z wielką miłością wychodzi swoim dzieciom naprzeciw i rozmawia

³⁸ Synod Archidiecezji Przemyskiej. Statuty i aneksy. Przemyśl 2000 s. 84 statut 244 § 1.

³⁹ Kongregacja Kultu Bożego. Trzecia Instrukcja wykonawcza do Konstytucji o Liturgii *Liturgice instaurationes* [5 IX 1970; dalej: LI]. AAS 62:1970 s. 692-704; PPK III 2 s. 177-208 nr 2a.

⁴⁰ Por. 1 Tes 2, 13.

z nimi” (KO 21). Kaznodzieja, który by nie korzystał z Pisma świętego w swoim przepowiadaniu albo wykorzystywałby je instrumentalnie, byłby przeszkodą znacznie utrudniająca dialog Boga ze swoim ludem. Sprzeniewierzyłby się zatem swojemu powołaniu i zatraciłby swoją tożsamość kapłańską. Należy dodać, że do prowadzenia dialogu Boga ze swoim ludem najlepiej służy homilia, będąca autentycznym odczytywaniem Bożego wezwania. Kościół tę prawdę dostrzega i o niej poucza w Konstytucji o Objawieniu Bożym. Podkreśla najpierw, że Pismo święte, które nie tylko zawiera słowa Boże, ale jest słowem Bożym, powinno być „jakby duszą teologii świętej”. Następnie dodaje, że „tymże słowem Pisma świętego żywi się również korzystnie i święcie się przez nie rozwija posługa słowa, czyli kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie”. A w końcu stwierdza, że w tym chrześcijańskim nauczaniu opartym na Piśmie świętym „homilia liturgiczna winna mieć szczególne miejsce” (KO 24).

3.6. Nauczanie Kościoła wskazuje na Pismo święte i Tradycję jako na zasadnicze źródło przepowiadania również wówczas, kiedy podkreśla prawdę, że Ewangelia i Tradycja jest źródłem zarówno prawdy, jak i norm dla ludzkiego życia. Tę prawdę głosił Sobór Trydencki, stwierdzając, że Ewangelia, którą głosił Chrystus, a następnie polecił Apostołom, aby ją przepowiadali wszelkiemu stworzeniu, jest źródłem wszelkiej zbawczej prawdy i zasad postępowania, co znajduje się zarówno „w księgach spisanych i tradycjach niepisanych”⁴¹.

3.7. Należy dodać, że Kościół także wówczas wskazuje na Pismo święte jako na źródło przepowiadania, kiedy apeluje do duchownych nie tylko o czytanie Pisma świętego, ale także o studium Biblii. Konstytucja o Objawieniu Bożym zdecydowanie stwierdza, że „konieczną [...] jest rzeczą, by wszyscy duchowni, zwłaszcza kapłani Chrystusowi, i inni, którzy, jak diakoni i katecheci, zajmują się prawowicie posługą słowa, dzięki wytrwałej lekturze, starannemu studium przyłgnęli do Pisma świętego, aby żaden z nich nie stał się «próżnym głosicielem słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem»⁴², podczas gdy winien z wiernymi sobie powierzonymi dzielić się ogromnymi bogactwami słowa Bożego, szczególnie w liturgii świętej” (KO 25). Uważne czytanie Pisma świętego prowadzi

⁴¹ Sobór Trydencki. Dekret I. Przyjęcie Pisma świętego i Tradycji. BF s. 148.

⁴² Por. św. Augustyn. *Sermo 179*, 1. PL 58, 966.

do nabywania „wzniosłego poznania Jezusa Chrystusa” (Flp 3, 8). Godna przywołania jest tutaj maksyma podana przez św. Hieronima: „Nieznajomość Pisma świętego jest nieznajomością Chrystusa”⁴³. Jeżeli zaś głosiciel słowa Bożego nie zna Chrystusa, to nie tylko Go nie pokocha, ale także nie potrafi dobrze o Nim przepowiadać, a co za tym idzie – nie pociągnie innych do Niego. Kształtowanie poczucia zobowiązania do zgłębiania Pisma świętego przez studium zdrowej egzegezy i jego systematyczną medytację jako przygotowanie dalsze homilii liturgicznej nakazuje biskupom, prezbiterom i diakonom także II Polski Synod Plenarny (1991-1999)⁴⁴.

3.8. O Piśmie świętym jako źródle przepowiadania mówią również skierowane do kapłanów przypomnienia o ciężącym na nich obowiązku otwierania wiernym skarbcza Pisma świętego (DCG 115) oraz surowe zakazy zabraniające zastępowanie czytań biblijnych innymi tekstami (LI 2a; LADC 10). *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1154) przypomina ponadto, że w celu umacniania wiary wiernych powinny zostać dowartościowane znaki słowa Bożego: księga słowa (lekcionarz lub ewangeliarz), okazywanie jej czci (wniesienie w procesji, kadzidło, światło) i miejsce głoszenia słowa (ambona), wyraźne i zrozumiałe czytanie; homilia szafarza, która przedłuża jego głoszenie, odpowiedzi zgromadzenia (aklamacje, psalmy medytacyjne, litanie, wyznanie wiary).

3.9. Kościół, wskazując w swoim nauczaniu na Pismo święte i Tradycję jako na pierwsze źródło przepowiadania, równocześnie uzasadnia to swoje nauczanie. Pierwsze uzasadnienie wskazuje na objawioną w Piśmie świętym dobroć Boga. Mówi o tym Konstytucja dogmatyczna Objawieniu Bożym: „W Piśmie świętym więc objawia się [...] przedziwne «zniżanie się» Wiecznej Mądrości, «abyśmy uczyli się o niewysłowionej dobroci Boga i o tym, jak bardzo dostosował się On w mowie, okazując przezorność i troskliwość względem naszej natury»⁴⁵” (KO 13). Uzasadnienie drugie podkreśla rolę Pisma świętego w dążeniu do doskonałości. Jest ono zawarte w Drugim Liście do Tymoteusza, gdzie św. Paweł Apostoł stwierdza, że „każde Pismo przez Boga natchnione użyteczne [jest] do pouczania, do przekonywania, do napominania, do kształcenia w sprawiedliwości: by czło-

⁴³ Św. Hieronim. *Com. in Is.* Prol. PL 24, 17; por. Benedykt XV. Encyklika *Spiritus Paraclitus*: EB 475-480; Pius XII. Encyklika *Divino afflante Spiritu*. EB 544; por. KO 25.

⁴⁴ II Polski Synod Plenarny (1991-1999). Poznań 2001 s. 178.

⁴⁵ Św. Jan Chryzostom. *In Gen.* 3, 8 (hom. 17, 1). PG 53, 134; por. KO 13 przypis 11.

wiek Boży stał się doskonały i do wszelkiego dobra zaprawiony” (2 Tm 3, 16-17)⁴⁶. Ponadto Pismo święte jest „dla Kościoła podporą i siłą żywotną, a dla synów Kościoła utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem czystym i stałym życia duchowego”, a dzieje się tak dlatego, że w słowie Bożym tkwi niezwykle wielka moc i potęga⁴⁷. To właśnie do Pisma świętego odnoszą się słowa z Listu do Hebrajczyków: „żywe jest słowo Boże i skuteczne” (Hbr 4, 12) oraz z Dziejów Apostolskich, że słowo to „ma moc zbudować i dać dziedzictwo wszystkim uświęconym” (Dz 20, 32; por. 1 Tes 2, 13)⁴⁸.

3.10. Te wszystkie wypowiedzi dotyczące roli Pisma świętego dla przepowiadania prowadzą w końcu do *Lekcjonarza mszalnego*, gdzie znajdują się rozłożone na poszczególne okresy i dni liturgiczne teksty biblijne. Korzystając z tekstów *Lekcjonarza mszalnego*⁴⁹, należy zachować zasady zamieszczone w *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* (nr 318-320) i w częściach wstępnych poszczególnych tomów *Lekcjonarza*.

Czymś bardzo ważnym dla przepowiadania opartego na Piśmie świętym jako jego źródle jest należyty wybór tekstów czytań biblijnych. Biblia bowiem to prawdziwy skarbiec, w którym znajdują się „rzeczy” zarówno nowe, jak i stare. Kościół, będący „gospodarzem” wszystkich czynności liturgicznych, powybierał z tego skarbcza „na swój użytek” rzeczy jedne i drugie, a starał się to uczynić w ten sposób, aby te ze Starego Testamentu były zapowiedzią wydarzeń zrealizowanych przez Jezusa Chrystusa i uobecnianych w naszych czasach, tzn. w czasach ostatecznych. Aktualny wybór czytań kieruje się pewnym kluczem, który trzeba znać, aby swobodnie i z poczuciem sensu korzystać z *Lekcjonarza*. I tak:

– W niedziele i święta są trzy czytania (Prorok, Apostoł i Ewangelia), przez co wychowuje się chrześcijan do zrozumienia jedności obu Testamentów i ciągłości dzieła zbawienia, którego ośrodkiem jest Jezus Chrystus, wspomniany w Jego misterium paschalnym. Jeżeli z racji duszpasterskich stosuje się tylko dwa czytania, to wybierając jedno z dwu pierwszych, nie należy kierować się przy jego wyborze długością tekstu, ale trzeba mieć na uwadze wprowadzanie wiernych w głębsze poznanie Pisma świętego⁵⁰.

⁴⁶ Por. KO 11.

⁴⁷ Por. KO 21.

⁴⁸ Por. KO 21.

⁴⁹ *Lekcjonarz mszalny* [dalej skrót: LM]. T. I-VII. Poznań–Warszawa 1972-1977 oraz osobny tom *Czytania w Mszach za zmarłych*.

⁵⁰ Por. OWMR 318; LM t. I Wprowadzenie.

Różnorodność i obfitość czytań z Pisma świętego w niedziele i święta osiąga się przez to, że na te dni podaje się cykl trzyletni tak, żeby te same teksty czytać raz na trzy lata. Układ czytań na niedziele i święta kieruje się dwiema zasadami: zgodności tematycznej oraz czytania półciągniętego. Teksty Starego Testamentu są dobrane przede wszystkim ze względu na ich zbieżność z tekstami Nowego Testamentu, a szczególnie z Ewangelią, czytaną podczas tej samej Mszy świętej.

– Na obchody Świętych podane są dwa zestawy czytań. Pierwszy to cykl własny na uroczystości, święta i wspomnienia, szczególnie jeśli o którymś ze Świętych znajdują się w Piśmie świętym teksty własne. Niekiedy jednak wskazuje się jakiś tekst bardziej odpowiedni spośród zawartych w części wspólnej (czytania dostosowane); czytania własne, choćby to był tylko dzień wspomnienia, powinny być czytane zamiast czytań bieżących przewidzianych w *Lekcjonarzu* na dzień powszedni; w przypadku czytań dostosowanych nie wydaje się niezbędne ich stosowanie, chyba że przemawia za tym взгляд duszpasterski. Drugi zestaw czytań to obszerniejszy cykl obejmujący teksty wspólne o Świętych; w tej części podane są teksty bardziej odpowiednie dla różnych grup Świętych (Męczennicy, Pasterze, Dziewice); następnie są liczne teksty mówiące ogólnie o świętości – można je wybierać dowolnie, ilekroć poleca się wybrać czytania z tekstów wspólnych. Jednakże, ponieważ w uroczystości powinny być trzy czytania, wówczas pierwsze należy wybrać ze Starego Testamentu, drugie z Apostoła, trzecie z Ewangelii. W święta i wspomnienia, gdy są tylko dwa czytania, pierwsze może być albo ze Starego Testamentu, albo z Apostoła, drugie zaś z Ewangelii; jednak w okresie wielkanocnym, według tradycyjnego w Kościele zwyczaju, pierwsze czytanie bierze się z Apostoła, drugie zaś, o ile to możliwe, z Ewangelii św. Jana.

– Na dni powszednie w *Lekcjonarzu* zamieszczone są czytania na poszczególne dni każdego tygodnia w ciągu roku. Należy więc z zasady stosować te czytania w te dni, na które je wyznaczono, chyba że wypadnie uroczystość lub święto. Gdy przypada wspomnienie Świętego, można wybrać czytanie z bieżącego dnia albo o Świętym. Jeśli jednak czytanie ciągłe Pisma świętego zostanie przerwane w ciągu tygodnia przez jakieś święto czy jakiś specjalny obchód liturgiczny, kapłan ma prawo, mając na uwadze porządek czytań całego tygodnia, albo części opuszczone połączyć z innymi, albo zdecydować, którym tekstom należy dać pierwszeństwo.

Czytania na dni powszednie ułożono według należycie określonych zasad. Cykl na okres Wielkiego Postu kieruje się szczególnymi zasadami, które uwzględniają chrzcielny i pokutny charakter tego okresu. W dni powszednie innych okresów co roku używa się tego samego cyklu czytań z Ewangelii, natomiast na trzydzieści cztery tygodnie zwykle ułożono dwa cykle pierwszego czytania, których używa się na przemian, co drugi rok (cykl I w latach nieparzystych, a cykl II w latach parzystych). Zestawy czytań na Msze obrzędowe, Msze w różnych okolicznościach oraz na Msze wotywnie podają wiele tekstów wspólnych, podobnie jak w zbiorze wspólnym o Świętych. Celebrans może swobodnie dokonywać wyboru, uwzględniając wszystkie okoliczności, a szczególnie potrzeby duchowe uczestników zgromadzenia. W czasie Mszy dla grup specjalnych kapłan może wybrać czytania bardziej odpowiednie na tę okoliczność, byleby pochodziły z zatwierzonego *Lekcjonarza*⁵¹.

Wykorzystując poszczególne teksty biblijne z danej niedzieli czy święta jako źródło dla przepowiadania, należy pamiętać o dwóch podstawowych prawach, które obowiązują w interpretacji Pisma świętego dla liturgii. Jest to prawo jedności tajemnicy Chrystusa obu Testamentów i całej historii zbawienia oraz wynikające z tego prawo nakazujące ukazywać pełny sens tekstu. Ten pełny sens zaś można oddać tylko wtedy, gdy odkryje się w tekście biblijnym cztery wymiary: historyczny, chrystologiczny, chrześcijański i eklezjologiczny oraz wymiar eschatologiczny.

Wymiar historyczny ukazuje pierwotny sens tekstu, tzn. jego znaczenie dla pierwszych adresatów. Wymiar chrystologiczny tekstów Starego Testamentu odkrywamy, rozpatrując je w świetle wypełnionej już w Nowym Testamencie tajemnicy Chrystusa. Do wymiaru chrześcijańskiego i eklezjologicznego dochodzimy, ukazując związek danego tekstu z aktualnym życiem chrześcijan oraz Kościoła. Należy zatem ukazać tekst jako Boże wezwanie zbawcze dla wiernych obecnych tutaj i teraz oraz związek tekstu z misterium aktualnie sprawowanym w liturgii i z misterium całego Kościoła, urzeczywistniającym się w historii każdego pokolenia. Wreszcie dostrzec i ukazać należy wymiar eschatologiczny, tzn. przedstawić, w jaki sposób omawiany tekst biblijny wskazuje na przyszłość, w której wszystko się wypełni, co Bóg od początku zaplanował⁵².

⁵¹ Zob. OWMR 319; LM III s. 7-16 nr 2-8

⁵² W. Głó w a. *Liturgia miejscem i źródłem przepowiadania*. Przemyśl 1999 s. 138-139.

Przytoczone wypowiedzi Kościoła, potwierdzające jego troskę o to, aby Pismo święte i Tradycja były traktowane jako podstawowe źródło przepowiadania, podyktowane są przede wszystkim tą ważną prawdą, że „przez wszystkie słowa Pisma świętego Bóg wypowiada tylko jedno Słowo, swoje jedyne Słowo, w którym wypowiada się cały” (KKK 102). Jezus Chrystus, Odwieczne Słowo Ojca, przyjmując słabe ciało ludzkie, upodobnił się do ludzi. Przez swoje słowa i czyny objawił swego Ojca. I czyni to nadal słowami Pisma świętego i Tradycji. W tym pierwszym i podstawowym źródle przepowiadania „Kościół nieustannie znajduje swój pokarm i swoją moc, ponieważ przyjmuje w nim nie tylko słowo ludzkie, ale to, czym jest ono rzeczywiście: Słowo Boże”.

BIBLIOGRAFIA

- Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła. Oprac. S. Głowa, I. Bieda. Poznań 1988.
II Polski Synod Plenarny (1991-1999). Poznań 2001.
G ł o w a W.: Liturgia miejscem i źródłem przepowiadania. Przemyśl 1999.
Lekcjonarz mszalny. T. I-VII. Poznań-Warszawa 1972-1977.
Sobór Watykański II. Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Poznań 1968.

THE TEACHING OF THE CHURCH ON THE HOLY SCRIPTURE AND TRADITION AS THE SOURCE OF PREACHING

S u m m a r y

This paper consists of three parts. In the first part the Holy Scripture and Tradition are presented as one source of Revelation, in the second part they are shown in the life of the Church, and in the third part as the first source for preaching. The latter question brings forth both the Church's clear statements on it (as contained in the definition of homily and sermon, in their structure and purpose), and in indirect statements.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: homilia, kanon, kazanie, konstytucja, Pismo święte, Sobór, Tradycja.

Key words: homily, canon, sermon, constitution, Holy Scripture, Council, Tradition.